

Trans ry:n edustajien vastaukset translainsäädännön uudistamisen seuranta- ja arviointiryhmän ennakkokysymyksiin

1. Keskeiset näkemyksenne ja toivomuksenne translainsäädännön uudistamisen sisältöön ja valmistelumenettelyyn liittyen?

Trans ry katsoo, että translainsäädännön uudistuksen tulee olla lähtöisin transihmisten tarpeista. Transihmiset ovat se ryhmä joka muutosten kanssa elää, joten tulisi olla itsestään selvää että transihmisiä kuultaisiin laajasti lain uudistamisessa.

Me katsomme, että tämänhetkinen translainsäädäntö on ollut jo laatimishetkellään vanhanaikainen sekä ihmisoikeusvastainen. Kokonainen sukupolvi transihmisiä on joutunut elämään tämän lain kanssa, joten uudistuksen tahtia on saatava kiristettyä, jotta kärsijöiden määrää saadaan vähennettyä. Sisällöllisesti toivomme translainsäädännöltä lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistoa, itsemääräämisoikeutta kunnioittavaa tapaa juridisen sukupuolen vahvistamiselle, translapset ja -nuoret ikätasonsa mukaisesti huomioon ottavaa asennetta, tarpeettomien rekisterien ja merkintöjen poistoa sekä transtaustaisten vanhempien kohtaamien ongelmien korjaamista.

Oikeus Olla -kansalaisaloitteen taustajärjestönä kantamme uudistukseen on selvä ja aloitteen mukainen: juridisen sukupuolen vahvistamisen tulee olla lääketieteellisistä hoidoista irroitettu ilmoitusasia, juridisen sukupuolen vahvistamisen tulee olla mahdollista omalla päätöksellä yli 15-vuotiaille ja vanhempien tai edunvalvojan suostumuksella myös nuoremmille (kts. nimilainsäädäntö), niin sanottu "transrekisteri" tulee lakkauttaa, transtaustaisille vanhemmille on annettava mahdollisuus halutessaan korjata vanhemmuusmerkintänsä ja merkinnät sukupuolen juridisesta vahvistamisesta on poistettava kohtuullisen ajan, esimerkiksi viiden vuoden, sisällä, pois lukien vanha henkilötunnus.

Me katsomme, että valtion tehtävä ei ole määritellä diagnostisia kriteereitä tai lääketieteellisiä hoitoja juridisen sukupuolen vahvistamisen kriteereiksi, sillä halutessaan medikaalista transitiota on päätös mahdollisista hoidoista vain ja ainostaan yksilön ja häntä hoitavien lääkäreiden välinen asia. Valtion ei tule painostaa ihmisiä ottamaan vastaan hoitoja joita he eivät halua tai koe tarvitsevansa. Katsomme myös, että Suomea sitovien lapsen oikeuksien sopimusten nojalla myös lapset ja nuoret on huomioitava uudessa translainsäädännössä, jotta lasten ja nuorten oikeuksia ei loukata.

Huomautamme myös, että mikäli työryhmän asialistalle otetaan myös niin sanottu "transasetus" (STM, 1053/2002), ehdotamme transterveyshoidon hajauttamista useampaan toimipisteeseen ja kirjausta siitä, että potilaalla on halutessaan mahdollisuus toisen lääkärin antamaan mielipiteeseen tilanteestaan, kuten muussakin terveydenhoidossa on mahdollista. On toki perusteltua keskittää erikoistunut kirurginen toiminta HUS Töölön sairaalaan osaamisen säilyttämiseksi, mutta muilta osin hoitojärjestelmän voisi hajauttaa muun muassa jokaiseen yliopistolliseen sairaalaan. Tämä hajauttaminen lisäisi alueellista tasa-arvoa ja jakaisi hoitotaakkaa tasaisemmin ympäri maan.

2. Arvionne Vaihtoehtoiset sääntelymallit sukupuolivähemmistöjen oikeudellisen aseman järjestämiseksi -raportissa esitettyjen mallien eduista ja haitoista.

a) Suppea malli

Suppea malli poistaisi lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen, mutta jättäisi muut transihmisten lainsäädännössä kohtaamat ongelmat käsittelemättä. Vaikka transtaustaisten vanhempien asemaa tarkasteltaisiin lisäksi, ei malli käsitelisi riittävästi transihmisten lainsäädäntöön kirjattuja rajauksia ja antaisi transihmisille vain absoluuttisen minimin.

Suppeassa mallissa mainittu vanhemmuuden kirjauksen muutos on äärettömän tärkeää valittavasta mallista riippumatta, sillä vanhemman transtaustan paljastuminen vastoin vanhemman ja/tai lapsen tahtoa on loukkaus molempien oikeutta yksityiselämän suojaa kohtaan (Perustuslaki 10§). Kyseinen tieto on myös arkaluontoista, joten on Euroopan Unionin yleisen tietosuoja-asetuksen mukaan perusteltua pitää tällainen data mahdollisimman vähällä käytöllä (EU 2016/679 kohdat 51-54). Täten on perusteltua mahdollistaa transtaustaisille vanhemmille vanhemmuusnimikkeiden muuttaminen sukupuolen juridisen vahvistamisen yhteydessä tai tämän jälkeen.

Suppean mallin etuna on se, että se olisi helposti toteutettavissa ja valtion virastot pystyisivät reagoimaan muutokseen todennäköisesti hyvin helposti ja nopeasti. Lisäksi lisääntymiskyvyttömyyskriteerin poisto on ehdoton etu.

Suppean mallin puutteena on se, että, toisin kuin esimerkiksi lääketieteessä on suuntana (ks. WHO ICD-11), se yhä medikalisoisi transsukupuolisuuden, ei kiinnittäisi huomiota rekisteriongelmiiin, säilyttäisi sukupuolen juridisen korjauksen riippuvaisuuden lääketieteellisistä diagnooseista ja pakottaisi medikaalista hoitoa haluamattomat transihmiset hakeutumaan diagnostiseen prosessiin, täten kuormittaen jo valmiiksi resurssipulasta kärsiviä yksiköitä turhaan.

Mikäli päädytään suppeaan malliin, on mainittu siirtyminen yhden lääkärin selvitysmalliin nykyisestä kahden lääkärin mallista ehdottoman tarpeellinen osa uudistusta, jotta väärin henkilöpaperien kanssa elämisen aikaa ja siitä tulevan pahoinvoinnin määrää saadaan vähennettyä.

b) laaja malli

Vaihtoehto A: hakemusmenettely ja harkinta-aika

Hakemusmenettelyä käsittelevässä osassa on kiitettävästi nostettu esiin muun muassa I a s t e n oikeuksia, joiden osalta viesti kansainvälisiltä, Suomea sitovilta elimiltä on selkeä. Sellainen lainsäädäntö joka jättää translapset ja -nuoret juridisen sukupuolen vahvistamisen ulkopuolelle on lainsäädäntöä joka rikkoo lasten ja nuorten oikeuksia. Näkemystä vahvistavat muun muassa Yhdistyneiden Kansakuntien lapsen oikeuksien komitea mainituissa yleiskommenteissaan numero 20 (2016) ja numero 14 (2013) sekä Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu. Myös monet muut valtuutetut sekä toimielimet ovat antaneet vastaavia kommentteja.

Hakemusmenettely on parannus nykytilaan, sillä se irroittaa sukupuolen juridisen vahvistamisen lääketieteellisistä prosesseista. On kuitenkin epäselvää, että millaisesta hakemuksesta on kyse, mitä siihen pitäisi kirjata ja kuka tulkitsee hakemusta. Jos päädytään ratkaisuun jossa käytössä on hakemusmenettely, tulee hakemuksen kriteerien olla selkeät ja valitusmenettely esimerkiksi hallinto-oikeuksiin valmiina lain tullessa voimaan. Hakemuspohjaisessa ratkaisussa tulisi myös harkita valitusten keskittämistä yhteen Suomen kuudesta hallinto-oikeuksista, jotta osaamistasoa pystytään ylläpitämään. Lähtökohtaisesti viranomaisen harkintavalta tulisi jättää mahdollisimman vähäiseksi, jos päädytään hakemusmenettelyyn harkinta-ajalla.

Esitetty kuuden kuukauden harkinta-aika on merkittävän pitkä, erityisesti ottaen huomioon juridisen sukupuolen vahvistamisesta aiheutuvien sitoumusten vähäisyys. Päädyttäessä hakemusmenettelyyn on noin kuukausi riittävä harkinta-ajaksi estämään väärinkäytöksiä.

Transasetuksen purkaminen ja hajauttaminen muuhun sääntelyyn ei ole perusteltua ja tuo esille huolen jo valmiiksi aliresursoidun hoidon tason romahtamisesta. Eduskunnan oikeusasiamies on toistuvasti huomauttanut, että nykyinen TRANS-poliklinikalla (TAYS) ja sukupuoli-identiteetin tutkimuspoliklinikalla (HUS) tarjotun hoidon taso ei toteuta potilaiden perustuslaillisia oikeuksia tai terveydenhuoltolaissa määriteltyjä määrä-aikoja eikä hoitotakuu toteudu usean diagnostisen tai hoitoprosessin osalta. Esitämme huolestuneita, että yhdistettynä muuhun terveydenhoitoon ilman omaa, nimettyä sääntelyään sukupuolidysforian hoidon resurssit tulisivat romahtamaan ja johtamaan entistä heikompaan tilanteeseen sukupuolidysforiasta kärsivien potilaiden näkökulmasta.

Vaihtoehdossa mainittu mahdollisuus kahden lääkärin lausunnon tarpeellisuuden kyseenalaistamisesta on hyvä suunta. On kuitenkin huomattava, että joissain tapauksissa, kuten tietyissä genitaalikirurgioissa, osa potilaista hakeutuu hoitoon ulkomaille, joissa lähtökohtaisesti vaaditaan kahden lääkärin lausuntoa. Täten olisi perusteltua siirtyä Suomessa yhden lääkärin malliin, mutta säilyttää mahdollisuus myös toiseen lausuntoon sitä tarvitseville.

Harkintavaltaa koskevan pohdinnan osalta katsomme, että alle 15-vuotiaiden kohdalla on perusteltua luoda käytänteet, joilla arvioidaan mikä on lapsen etu tilanteissa joissa vanhemmat ovat erimielisiä tai joissa lapsen ja vanhemman/vanhempien näkemykset ovat keskenään ristiriidassa. Tätä harkintavaltaa voisi käyttää esimerkiksi lastensuojelu tai hallinto-oikeus, jolle hakemus lapsen kohdalla voitaisiin lainsäädännöllä alistaa riitatapauksissa. Yli 15-vuotiaiden kohdalla katsomme, että harkintavaltaa ei ole tarpeen kirjata lakiin, ellei nuoren katsota olevan yleisesti kykenemätön päättämään asioistaan. Katsomme, että tässä on syytä soveltaa samaa ikärajakäytäntöä kuin nimilaissa, sillä molemmissa on kyse lapsen ja nuoren identiteettiin syvästi liittyvästä, mutta muutettavissa olevasta juridisesta merkinnästä.

Rekisteriviranomaisen osalta huomautamme, että mallista puuttuu suunnitelma poistaa niin sanottu "transrekisteri", eli erillinen rekisterimerkintä juridisen sukupuolen vahvistamisesta. Suomessa merkintä on verrattain tuore, peräisin vuodelta 2009, jota ennen merkintää ei ollut käytössä, huolimatta siitä, että translaki oli mahdollistanut juridisen sukupuolen vahvistamisen ilman merkittäviä ongelmia jo vuosia. Täten on hyvin todennäköistä, että rekisterin tarve on hyvin pieni ja että sen poisto ei tule aiheuttamaan merkittäviä ongelmia väestötietojärjestelmässä. Tämän lisäksi korostamme, että kaikki sukupuolen juridisesta vahvistamisesta kertovat dokumentit tulisi yksityisyydensuojan ja aiheen arkaluontoisuuden takia tuhota tietyn ajan kuluttua.

Oikeusministeriön osuudesta huomautamme, että rekisteröidyn parisuhteen toisen osapuolen suostumuksen vaatiminen loukkaa ihmisen oikeutta määrätä itsestään, joten se tulisi poistaa. Jos rekisteröidyn parisuhteen ja avioliiton välillä on merkittäviä juridisia eroja, voidaan toiselle osapuolelle tarjota esimerkiksi välitöntä eroa parisuhdemuodon muutoksen sijaan. Oikeus estää sukupuolen juridinen vahvistaminen on kuitenkin merkittävä loukkaus toisen osapuolen oikeuksia kohtaan ja siksi se tulee poistaa. Vanhemmuudesta katsomme samaa kuin suppeassa mallissa. Transtaustaisten vanhempien on saatava korjata vanhemmuusnimikkeitään, jotta sekä heidän että heidän lapsiensa yksityisyys taataan.

Vaihtoehdon vahvuudet ovat siinä, että se erottelee lääketieteellisen transition sukupuolen juridisesta vahvistamisesta sekä nostaa esiin mahdollisuuden ulottaa vahvistaminen 15 vuotta täyttäneille. Vaihtoehdon heikkoutena on transasetuksen hajauttamissuunnitelmat, odotusaika, epäselvä hakemusmenettely ja puuttumattomuus rekistereihin. Lisäksi ikärajat ovat jätettäväksi eivätkä kunnioita lasten ja nuorten oikeuksia (ks. aik.).

Vaihtoehto B: ilmoitusmenettely

Sen lisäksi mitä yllä vaihtoehto A:n kohdalla on mainittu, pidämme vaihtoehto B:n toimintamallia merkittävästi parempana. Juridinen sukupuolen vahvistaminen on syvästi henkilökohtainen ja yksityinen päätös, jolloin ilmoitusmenettelyllä jokainen tekee ratkaisunsa kuten parhaaksi näkee, ei siten, kuten lainsäätäjällä on sen päättänyt. Tästä syystä harkintavallan puuttuminen viranomaisilta tämän toimenpiteen osalta on nähtävä hyvänä asiana.

Vaihtoehdossa mainittu, Norjassa käytössä oleva "harkinta-aika" on perusteltu ja saattaa hillitä tilanteita, joissa vahvistamista on haettu ymmärtämättä sen seuraamuksia tai esimerkiksi päihtyneenä. Muutamana viikon odotusaika onkin tältä osin hyväksyttyä ja on syytä harkita Norjan mallissa käytettävän, vahvistamisen seurauksia selventävän materiaalin toimittamisen sisällyttämistä uudistukseen.

3. Näkökantanne liittyen raportissa esitettyyn työryhmän näkemykseen intersukupuolisten lasten sukupuoliominaisuuksia muokkaavia lääketieteellisiä toimenpiteitä koskien.

Katsomme samoin kuin työryhmä, että jo nykyinen lainsäädäntö saattaisi olla riittävä rankaisemaan niitä lääkäreitä, jotka tekevät kosmeettisia muutoksia intersukupuolisille lapsille, joille ei ole lääketieteellistä perustetta.

Tästä huolimatta on selvää, että nykyinen lainsäädäntö ei todellisuudessa ole riittävää, sillä intersukupuolisten lasten kosmeettisia genitaalikirurgioita toteutetaan yhä. Intersukupuoliset lapset ovat hyvin haavoittuva ryhmä ja varhaislapsuudessa tehdyt, tarpeettomat kirurgiset operaatiot aiheuttavat merkittävää kärsimystä ja loukkaavat syvästi intersukupuolisten lasten oikeutta keholliseen koskemattomuuteen, autonomiaan ja yksityisyyteen.

Ottaen huomioon sen, että yleinen kriminalisointi sekä tuomitseminen ei ole saanut käytäntöä loppumaan, katsomme, että intersukupuolisten lasten medikaalisesti tarpeettomat leikkaukset ja muut operaatiot, joihin lapsi ei ole voinut antaa suostumustaan, on kiellettävä lailla, kuten on aiemmin tehty muun muassa Saksassa ja Maltalla. Tiedon lisääminen ja kouluttaminen ovat toki tarpeellisia, mutta lakiin selkeästi kirjatulla kiellolla on voimakkaampi asema.

4. Minkälaisia vaikutuksia näkisitte vaihtoehdoilla olevan seuraavista näkökulmista arvioituna?

a) vaikutukset yhdenvertaisuuteen, lapsiin ja sukupuolten tasa-arvoon sekä muihin perus- ja ihmisoikeuksiin

Suppean mallin vaikutukset yhdenvertaisuuteen, lapsiin ja sukupuolten tasa-arvoon ovat minimaaliset. Mikäli malliin sisältyy transtaustaisten vanhempien mahdollisuus korjata vanhemmuusmerkintänsä, kasvaa sen vaikutus lapsiin, sillä lapsien yksityisyys paranee merkittävästi. Muihin perus- ja ihmisoikeuksiin malli vaikuttaa siltä osin, että se poistaa lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen, joka on nykyisen lainsäädännön räikein ihmisoikeusrikkomus.

Laaja malli on vaikutuksiltaan kattavampi ja parantaa merkittävästi transihmisten yhdenvertaisuutta, poistaen sekä lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen että pakollisen diagnostisen prosessin ja hoidot, joita kaikki eivät halua. Marinin hallituksen ikäraja päätöksellä vaikutukset lapsiin kuitenkin rajautuvat vain vanhempien mahdollisiin merkintöihin. Valittavasta mallista riippuen oikeus itsemääräämiseen lisää vapautta, joka on sekä perus- että ihmisoikeus.

Vaihtoehdosta riippumatta binäärisen sukupuolijärjestelmän ulkopuoliset henkilöt jäävät yhä vaille juridista tunnustusta, joten heidän kohdallaan vaikutuksia sukupuolten tasa-arvoon ei ole tulossa. Tämän lisäksi lasten oikeudet jäävät toteutumatta mikäli uudistus tehdään Marinin hallituksen hallitusohjelman mukaisesti.

b) sosiaaliset ja terveysvaikutukset

Suppea malli poistaa lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen, joka mahdollistaa lisääntymiskyvyn säilymisen entistä useammalle transihmiselle. Tämä on omiaan parantamaan kyseisten henkilöiden terveydentilaa, erityisesti henkisen terveyden. Jos muutos sisältää mahdollisuuden transtaustaisille vanhemmille korjata vanhemmuusmerkintänsä niin se parantaa heidän henkistä hyvinvointiaan, mutta laajemmalla tasolla voi aiheuttaa tarpeen sille, että lapsen terveystietoihin pystytään merkitsemään kuka hänet on synnyttänyt/siittänyt perinnöllisyystietoja varten.

Laajassa mallissa yllä kuvatun lisäksi saattaa muodostua tilanteita, joissa henkilöt jotka eivät ole transitoituneet medikaalisesti ovat rekisteröityinä sukupuolensa mukaisesti terveydenhoidossa. Tällaisissa tilanteissa on tärkeää, että lääkäreille kommunikoidaan tilanne rehellisesti, jotta osataan hoitaa potilasta oikein.

c) taloudelliset vaikutukset ja vaikutukset viranomaisten toimintaan

Katsomme, että taloudelliset vaikutukset ovat molempien mallien kohdalla hyvin vähäisiä. Juridisen sukupuolen vahvistamiseen käytettävät järjestelmät ja käytännöt ovat jo olemassa, mutta niihin kohdistuisi todennäköisesti hieman nykyistä korkeampaa kysyntää, erityisesti lain astuessa voimaan.

Jätämme viranomaisten toiminnan arvioimisen heille itselleen.

d) muita mahdollisia vaikutuksia

Riippuen muutoksien laajuudesta on mahdollista, että niillä saavutetaan merkittäviä parannuksia transihmisten hyvinvointiin, joka taas vuorollaan vähentää mielenterveyshoidon tarvetta, parantaa työkykyä ja lisää mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan.

Lain muuttaminen ei vaikuta kattavasti muihin kuin sukupuolen juridista vahvistamista hakeviin, joten sen vaikutukset tämän ryhmän ulkopuolella jäävät vähäisiksi. On mahdollista, että joissain asioissa juridinen sukupuoli asetetaan kriteeriksi tavalla jota se ei vielä tällä hetkellä ole, jolloin ilmoitus- tai hakemuserusteinen malli saattaisi olla merkittävä muutos. Nykylainsäädännöllä näin ei kuitenkaan ole, joten vaikutukset jäävät pieniksi.

Trans ry:n puolesta 24.9.2021 Turussa,

Julia Peltonen
Trans ry:n ensisijainen edustaja

Panda Eriksson
Trans ry:n varaedustaja